

Memòria Literària a la Conca de Barberà

Diversos autors

Relació de les fitxes d'indrets de la Conca de Barberà:

- Font de la Gruta (Montblanc)
- Hostal del Rovira (Barberà de la Conca)
- Les Cent Fonts (l'Espluga de Francolí)
- Mas d'en Xup (l'Espluga de Francolí)
- Molí del Poca (l'Espluga de Francolí)
- Castell i poble vell de Prenafeta (Montblanc)
- Sant Pere d'Anguera (Sarral)
- Vilatge de Castellfollit (Vimbodí i Poblet)

FONT DE LA GRUTA

Nom de l'element : **FONT DE LA GRUTA.**

Municipi: MONTBLANC

Comarca: CONCA DE BARBERA

Coordenades GPS

Latitud: 41.367191305723956 (41°22 1.8"N)

Longitud: 1.1404752731323242 (1°8'25.71"E)

Tipus d'element : FONT

Font històrica que forma part del patrimoni oral de Montblanc per més que els darrers anys s'hagi abandonat completament. Situada al bell mig del barranc de la Pasquala, fou molt concorreguda, si bé per la seva situació es molt vulnerable a laavingudes d'aigua. En períodes secs brolla per la base, dins d'un gran sot que han format les aigües que cauen pel barranc sobre la font, mentre que en períodes plujosos aquest forat es converteix en un petit estany ja que l'aigua brolla del sostre i les parets de "la gruta".

LA FONT DE LA GRUTA

En la nostra infantesa, hi havia una font, que ens tenia el cor robat: la Gruta. Després de caminar una hora llarga, baixaves per un caminet tot eixerit i trobaves la més deliciosa de les fonts, amb arbreda exuberant, molsa a desdir i diminutes plantes aquàtiques. Llavors n'eren propietaris "els Mateuets", uns germans solters i amb poca família que, no sabent a qui posar amor, el posaven a les fonts; en tenien dues: la Gruta, i la de la Mare de Déu, moderna la darrera, acarada al sol, oberta i amb intervenció del ciment, material que acostuma d'espalllar les coses quan son veritables. Amb la mort dels *Mateuets*, que les vetllaven nit i dia, una ensulsiada deixava l'indret intransitable. I vet aquí com la font de la Gruta i els propietaris desapareixien d'un plegat, fosos en una mateixa abrasada. Història trista, car el lloc era d'encanteri. Mai no hi entrava el sol. A l'estiu, en arribar-hi, després d'haver pujat per un camí dels que fan drecera, que solen essers els pitjors, et calia posar-te la roba per a no refredar-te. Els *Mateuets*, quan parlaven, no se'ls sentia del coll de la camisa. Feien bé que en aquell indret només la font tenia la paraula.

Poblet i Guarro, Josep M. (1961). *La Conca de Barberà*. Editorial Selecta Barcelona.

LES COSES I LES CIUTATS

Se'ns assegura que en breu serà un fet l'espoliació de l'arbrat que volta «La Gruta», la font més deliciosa, i més bella i més típicament nostra de totes les que hi ha escampades a la rodalia. ¿Us imagineu, amics, el que esdevindrà aquell deliciós paratge una vegada. estigui mancat de l'espessa arbreda d'alzinars, nascuts en aquelles frondositats a la bona de Déu, però d'una manera tant escaient i gràcil?. Pels que estimem les nostres coses, aquell canvi fesomia que tindrien els nostres indrets amb la desaparició de la clapa de verd més tendra i més gemada de totes les de les muntanyes que ens volten, esdevindria un fet dolorós que deuríem haver d'evitar. Els montblanquins som un xic deixats en la conservació dels nostres monuments artístics, No vulguem ara ser-ho a més amb les nostres belles encontrades. Tots plegats seria hora de que ens sacudíssim aquest esperit conformatiu i "tant-se-me'n-dona" que tenim massa arrelat. Perquè cal dir que com la "Font de la Gruta" no en coneixem cap altra. N'hi n'hem vist de millor ni de les nostres n'hi cap que l'iguali. Es una font amb cara i ulls, d'aquelles que no se'n troben. El paisatge de tonalitats i harmonies diverses, vibrants de llum, d'expressió i de bellesa sembla triat per a que la mare natura hi hagi plantat allí son reialme amb tot d'esplendor i magnificència i Quina vergonya, Senyor, seria per a tots plegats, veure aquella muntanya assolada

El nostre Ajuntament entenem que tindria de dir-hi la seva i fer les gestions precises per a salvar el més bell de tots els indrets de nostre meravellós paisatge. i a darrera hora, si això no fos possible, els montblanquins i amics de Montblanch, hauríem d'obrir una subscripció demanat una almoina per la salvació del Bosc de la «Font de la Gruta»

Anónim. *Aires de la Conca*. Núm. 95 p. 5. Montblanc 9 de març de 1929.

EXCURSIÓ A LES FONTS DE LA PASQUALA.

Per anar a la *Font de La Gruta*, cal sortir per el Portal de Sant Jordi, tot dret en direcció a les muntanyes. A cosa d'un quart llarg es deixa a la dreta un camí ben marcat, i al baixar al barranc, cal seguir l'ample camí de la dreta, que remunta la vessant del mateix indret d'una vall, fins arribar a la reconada. Total mitja hora llarga.

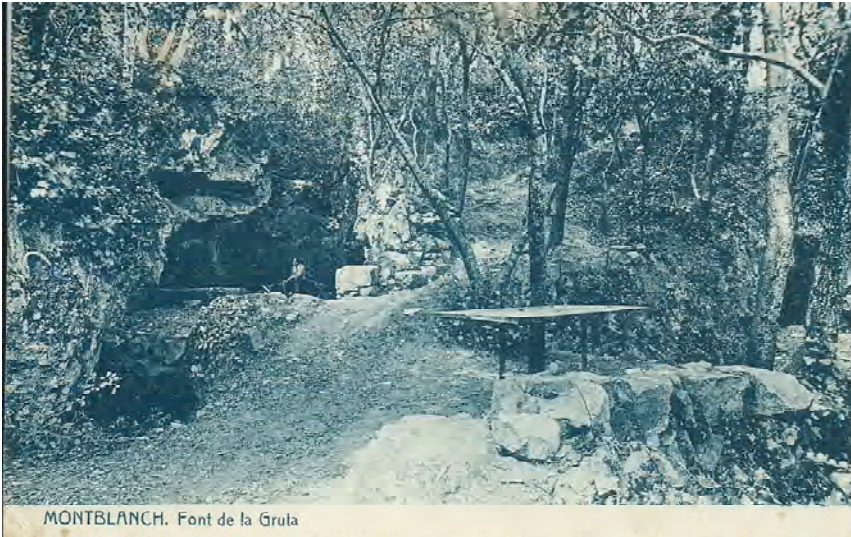
Hi ha un altre camí.

El camí segueix per entre una vegetació tan espessa, que repetides vegades cobreix el pas. La *Font de la Gruta* era amagada en un recés ombrívol i d'atapeïda vegetació. Actualment el propietari ha tingut la mala pensada de deixar aquest lloc sense res de verd, despullant-lo de son bell aspecte pintoresc.

Des de la *Gruta*, i remuntant-se mig quart envers ponent, i entre conreus es troba la *Font de la Mare de Déu*, convertida en font de jardí modern, amb pretensions monumentals. L'aigua d'aquestes fonts brolla amb abundància, molt beneficiosa pels conreus.

Palau i Dulcet, Antoni 1931. *Guia de Montblanc*. Oficina Romana. Barcelona.

Responsable de la fitxa : Josep Pau Jàvega Bulló (Centre d'Estudis de La Conca de Barberà). Montblanc, abril 2015.

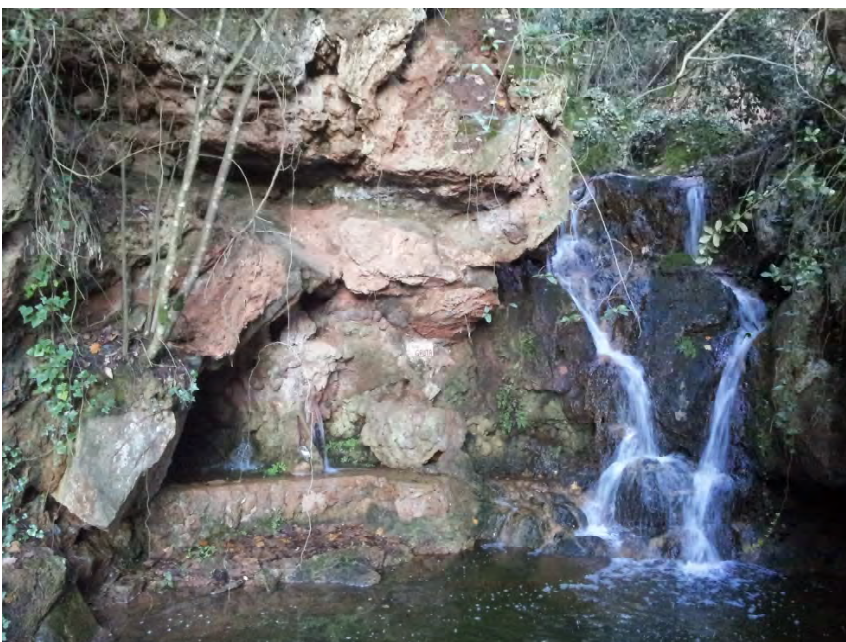

Font de la Gruta l'any (1917).
Fons d'imatges del
Museu Arxiu de Montblanc
i Comarca.

MONTBLANCH. Font de la Gruta

Font de la Gruta (abril de 2013).
Foto de Josep Pau Jàvega Bulló

Font de la Gruta, (desembre de 2011).
Foto de Toni Cartanyà

Hostal del Rovira (Hostal de l'Alioli)

Nom de l'element : FONDA / HOSTAL

Municipi : BARBERÀ DE LA CONCA

Comarca : CONCA DE BARBERÀ

Coordenades GPS :

Latitud , 41°24'47" N

Longitud, 1°15'36" E

Tipus d'element : Actualment és un mas agrícola.

La localització de l'Hostal de la Rovira o del Alioli ha estat feta darrerament per Joan Fuguet i Carme Plaza.

Antic hostal de traginers, prop de la carretera de Sarral a Cabra del Camp (TP-2311). La seva planta és quadrangular amb edificació i pati interior, a les parets del qual es poden observar dues espitlleres defensives. Les parets són fetes de pedra i fang.

"L'Hostal de l'Alioli" construït el segle XVIII en terres de la Carlania de Barberà.

La Carlania fou un topònim comú als termes de Barberà i Sarral; situada ala partida dels Conills, en els termes d'ambdós pobles; amb aquest sentit la documentem el segle XVII, quan els dominis de l'antiga Carlania havien quedat reduïts a aquestes terres. El topònim desaparegué primer a Barberà on fou substituït per altres topònims: l'Hostal a Barberà, i els Conills; a Sarral on la gent de més edat encara el recorden.

El 1761 el municipi de Barberà vengué aquelles terres a un tal Jaume Alió de Sarral, el qual va moure un plet contra la universitat de Barberà a causa del domini sobre el lloc; també hi va construir un hostal tocant al Camí Ral (l'hostal de l'Alioli) que donà nom a l'actual partida dels Hostals. La denominació d'hostal de l'Alioli amb què fou conegut a Barberà el tros i l'edifici, d'hostal de l'Alioli ,és probable que fos un nom burlesc referit al propietari, Jaume Alió de Sarral pel fet que hagués pledejat amb l'Ajuntament de la vila. No sabem que va passar després amb aquelles propietats; el cert és que al segle XIX la Carlania pertanyia a l'Ajuntament com a "terrenys propis", i com a tals foren afectats per la llei de Desamortització de Pascual Madoz de 1855. Malgrat l'expedient obert per l'Ajuntament perquè aquelles terres no fossin subhastades, passaren a mans de particulars.

El nom de la Rovira es molt modern i possiblement fa referència al propietari que comprà aquelles terres amb hostal inclòs després de la llei de Desamortització de Pascual Madoz, la família Abelló, propietaris importants de Barberà coneguts com a cal Rovira.

L'antic hostal ha perviscut mig enrunat a la partida barberenca del mateix nom, vora la carrera que va de Cabra a Sarral, a poca distància del trencall de Barberà. Està format per un recinte clos perfectament quadrat, de 8 m de costat per uns 2 d'altura, obrat de bona maçoneria. Té adossat al costat nord un cobert de planta rectangular on originàriament hi haurien les dependències de l'hostal, de les quals es conserva un estable amb una gran menjadora capaç per fermar-hi quatre o cinc mules.

Bibliografia

Joan Fuguet i Sans, (1986), «La Carlania», *Llum*, 46, Barberà, 1986.

Carme Plaza i Arqué, *Història de Barberà a través dels noms*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1990.

Responsable de la fitxa: Josep Pau Jàvega Bulló

LES CENT FONTS

Nom de l'element : LES CENT FONTS.

Municipi . L'ESPLUGA DE FRANCOLÍ

Comarca.: CONCA DE BARBERA

Coordenades GPS

Latitud: 41°22'0.75"N

Longitud: 1° 6'55.28"E

Tipus d'element : FONT

Les Cent Fonts (805m.) formen part del Comellar de les Cent Fonts, situat a l'extrem sud del terme municipal de l'Espluga de Francolí, dins el Bosc del Comú de la Vila, entre els paratges del Coll d'en Sègol (819m.) i la muntanya de la Tossa (679 m) a la part de llevant i l'obaga de l'Aigüeta (961 m) a la part de ponent i al nord la Roca Roja (754m) i el Coll de la Vena (686m). Està envoltat per una cinglera calcària que corona els cims (889m). Al fons el barranc de l'Ermite de la Santíssima Trinitat.

Els cims que l'envolten mostren la presència de restes arqueològiques des de l'edat del bronze fins l'alta edat mitjana. Atès la quantitat de dolls d'aigua que sorgeixen, actualment nodreix d'aigua potable a l'Espluga de Francolí.

Mossèn Ramon Muntanyola s'hi referí en una de les seves poesies:

LA FONT

*Atura't vianant
i tasta l'aigua fresca
que es bona com la bresca
gemada i regalant*

*Recorro la muntanya
i en sé els indrets més bons
sóc filla de l'entranya
d'on ragen les Cent Fonts*

LES MEVES MUNTANYES

*Les meves muntanyes altes,
cau de llops i lloc de sants,
em duien foc a les galtes
quan les mirava d'infant...*

*Veig les muntanyes austeres,
d'espígol i romaní;
d'arboços i ginesteres
que no es cansen de florir...*

Comellar de les Cent Fonts i el barranc de l'Ermida de la Santíssima Trinitat.
(Foto Antoni Carreras, 2004)

Antecedents

Els cims del Coll d'en Sègol van ser poblats des de finals de l'edat del bronze fins a començaments de l'edat del ferro (segles VII-VI aC). Durant l'alta edat mitjana hi ha constància de la presència visigòtica (segle VII dC) i posteriorment, amb la dominació musulmana l'indret rebé el nom de "Roca de Miravent o Miravet" un topònim àrab que pot indicar una certa significació geogràfica en el món musulmà del segle XI. Per la seva situació ha estat un lloc estratègic des de la protohistòria fins l'actualitat, restes de la guerra Civil de 1939 mostren el pas de les tropes.

L'entorn natural

Atesa l'alçada es registren unes precipitacions entorn als 650-700 mm anuals, amb uns 5 dies de nevades l'any. Les gelades hi són freqüents, amb unes temperatures mínimes que poden arribar als -8°C , originades per l'alçada i per l'orientació al nord, ombrívola, on la insolació a l'hivern és molt curta. La temperatura mitjana ronda els $11,7^{\circ}\text{C}$, amb boires i boirines a l'estiu i a la tardor. Aquests factors determinen un clima fred i humit que s'acosta al clima de muntanya continental.

Comellar de les Cent Fonts amb el tossal del Coll d'en Sègol al fons.

(Foto Antoni Carreras, 1999).

Les característiques del clima marquen una vegetació pròpia. Destaca el bosc caducifoli de les Cent Fonts i l'Aigüeta, poblats pel roure martinenc (*Quercus pubescens*) i poblacions menys denses de roure cerroide (*Quercus cerroides*). En alguns indrets, el roure de fulla gran (*Quercus petraea*) baixa sovint barrancades avall fins els 600 m. La roureda s'estén des de la Cent Fonts fins la Pena i denota un bosc de caràcter eurosiberià. És un bosc caducifoli mixt, atès les varietats esmentades així com el pi roig (*Pinus sylvestris*), teix (*Taxus baccata*), blades (*Acer granatensis*, *Acer campestre* i *Acerr opalus*), alguns til·lers (*Tilia platyphyllos*) i exuberants avellaners (*Corylus avellana*), principalment a l'Aigüeta. Al sotabosc abunda el grèvol, el boix i l'heura entre altres. Són possiblement boscos primaris (naturals), relegats als cims més freds com un reducte de la darrera glaciació.

Les calcàries dolomítiques constitueixen els cingles que coronen el comellar de les Cent Fonts. Corresponen al triàsic, en concret a les fàcies del muschelkalk inferior (241,7-227,4 milions d'anys). La seva estratigrafia està formada per: calcàries grises argiloses en la base, que sovint forma petites balmes i travertí amb vegetació fossilitzada, atès l'alt contingut de carbonat de calç que porta l'aigua; segueixen calcàries grises compactes, amb senyals de fòssils fucoïdes; calcàries dolomítiques d'un gris blavós, amb alguns nòduls de sílex i dalt de tot calcàries groguenques argiloses. En conjunt presenten una potència entre 106 a 163

m. Sota aquests nivells hi ha els gresos vermells del triàsic buntsandstein (248,2-241,7 milions d'anys) que formen els nivells de la Roca Roja. Alguns blocs calcaris s'han després per efectes del trencament produït pe l'oscil·lació de les temperatures i altres grans blocs arrodonits (olistòlits) s'han precipitat per lliscament fins al fons del barranc de l'ermita de la Santíssima Trinitat, com per exemple la coneguda Roca dels Àngels.

Des de temps remots aquestes cingleres i comellars han albergat una fauna variada. La seva mostra la podem veure reflectida en les pintures rupestres del Mas d'en Llorç i Mas d'en Bessó als comellars del vessant sud dels altiplans. (cabres, cérvols, bous salvatges...). Durant l'edat mitjana, hi eren presents el cérvol, el senglar, la cabra salvatge, el llop.... En el segle XVIII aquesta cinglera rebia el nom de "Cingle de les cabres". El llop habità per aquests paratges fins a començaments del segle XX. També s'hi troben el teixó, la fagina i altres animals de roquerars.

Bosc del Comú de la Vila registra una mitjana de cinc dies de nevades l'any.
(Foto Antoni Carreras, 1985).

Les fonts

Les aigües de les pluges caigudes als plans existents damunt els cingles de la Pena i les Cent Fonts, formats per materials calcaris, es filtren i sorgeixen a l'exterior en contacte amb les capes subjacents de materials argilosos que hi ha entre les calcàries i les roques de gresos vermells que es troben immediatament per sota, tot formant una línia de fonts com la dels Boixets, la font d'Albaport (o del Deport), la font de l'Aigüeta i les Cent Fonts. El fenomen curiós d'aquestes fonts és que gairebé mai s'estronquen, malgrat la sequera.

Les Cent Fonts. Topònim originat pels nombrosos dolls d'aigua.
(Foto Museu de la Vida Rural de l'Espluga de Francolí).

Aquesta riquesa de dolls va ser canalitzada el 1887 cap a l'Espluga de Francolí, per tal de nodrir a la població d'aigua corrent. La promotora va ser sor Mercè Farré Oró (congregació de les Filles de la Caritat, Vedrunes). Des de les hores aquests dolls nodreixen d'aigua potable a l'Espluga a través d'una canonada que condueix l'aigua fins el dipòsit de Sant Miquel amb capacitat per tres milions de litres. Les nombroses dolls es van tapar per salubritat i es deixà una font per als caminants. També s'instal·là un dosificador de polifosfats per tractar l'aigua a la mateixa zona de captació, per tal de treure part de la calç que du dissolta l'aigua. També s'habilità un nou camí d'accés des de la pista forestal. Durant els treballs es trobà una nova deu d'aigua.

La singularitat paisatgística d'aquests indrets feu pensar en un marc legal de protecció. La Llei 22/1984, de 9 de novembre declarava els entorns del monestir de Poblet, *Paratge Natural d'Interès Nacional (PNIN)*, que abastava part del terme de l'Espluga i del Bosc del Comú o de la Vila. L'any següent era aprovada la Llei 12/1985, de 13 de juny, d'espais naturals, on la figura de protecció de PNIN és considerada d'un grau superior a la de parc natural, quedant només per sota del grau màxim de protecció que és el parc nacional. El Decret 279/1998, de 21 d'octubre, sobre desplegament de la Llei 22/1984, de 9 de novembre, declarava Paratge Natural d'Interès Parcial una part de la vall del monestir de Poblet, i de creació de les Reserves naturals parcials del barranc del Titllar i del barranc de la Trinitat, inclosa les Cent Fonts.

Bibliografia

- CARRERAS, A (2000).: *Història de l'Espluga de Francolí. L'edat mitjana*, volum III, l'Espluga de Francolí, p. 24, 58.
- CARRERAS, A. (2002): *Història de l'Espluga de Francolí. Antics pobladors*, volum II, l'Espluga de Francolí, 2002, p. 205-209.
- CARRERAS, A (2004).: *Història de l'Espluga de Francolí, El medi natural i el medi humà*, volum I, l'Espluga de Francolí, p.60-63.
- CARULLA, LL. (1974):"Mossèn Ramon Muntanyola i l'Espluga de Francolí", *Miscel·lània Mossèn Muntanyola*, Monografies de Vila-seca i Salou, vol I, Vila-seca-Salou, p. 149-150
- MUNTANOLA, R.: Mirador de Sant Miquel. La Font
- VALLÈS, J.M. (1989): *L'aigua de les Cent Fonts. Arrels* nº 5, Centre d'Estudis Locals, p. 37-85.

Responsable de la fitxa: Antoni Carreras Casanovas. L'Espluga de Francolí, agost 2015.

MAS D'EN XUP

Nom de l'element: MAS D'EN XUP

Municipi: L'ESPLUGA DE FRANCOLÍ

Comarca: CONCA DE BARBERA

Coordenades GPS

Latitud: 41,449837"N

Longitud: 1,113613"E

Tipus d'element : MAS

BCIL: no

BCIN: no

El mas d'en Xup es troba a la part nord-oriental del terme de l'Espluga de Francolí, al costat de l'antic camí medieval que anava de Senan a Montblanc, rodejat de pinars i camps de conreu actuals, amb una mina d'aigua que assegurava el conreu de l'horta mitjançant una sínia. Prop de l'indret apareixen restes romanes el que indica una ocupació antiga del lloc. Ha estat un dels masos més importants i emblemàtics dels entorns per la seva arquitectura porxada i una esvelta torre fortificada amb espitlleres, extensió de terres conreables i per tenir entre les seves dependències un molí d'oli, una olla per a la destil·lació, sitges per a gra, forn de pa, pou i tot el necessari per la vida del mas.

Lluny queden les paraules de Josep M. Calbet i Camarasa quan en referir-se al mas deia:

"Encara avui es mantenen dretes i orgulloses les parets del mas. Unes parets que ens parlen del seu passat esplendorós" (CALBET, J.M.: 2001, pp. 124).

El mas

Les primeres referències corresponen a l'edat mitjana, encara que no està plenament identificat. No serà fins el 1558 quan en un capbreu apareix amb el nom del mas d'en Fuster, propietat de l'orde de Sant Joan de l'Hospital de Jerusalem, senyors de l'Espluga. En el segle XVIII experimentà una remodelació important que li donà bona part de l'aspecte actual, donat que allí hi naixé un sacerdot, Joan Civit, que seria rector de Guimerà, Capafonts, Vimbodí, la guàrdia del Prats, ecònom de l'Espluga i plebà de Montblanc, a més de doctor en teologia al Seminari de Tarragona, el qual en jubilar-se elegí aquest mas per passar la resta de la seva vida i efectuar obres de remodelació i la construcció d'una capella, sota l'advocació de la Immaculada Concepció. Un bonet esculpit amb un escut de 1787 dona testimoni del pas d'aquest sacerdot pel mas.

Els hospitalers conservaren la propietat del mas fins la desamortització de 1835, moment en que el mas es posat a la venda i adquirit per una família de Vilafranca del Penedès anomenada Coral. Com anècdota el 1883 un dels membres d'aquesta família, Carme Coral Roses, es casà a la capella del mas amb l'advocat de Reus Joan Antoni Ferraté Llopart, la cerimònia fou celebrada pel rector de Senan mossèn Josep Bertran. Tot seguit, els invitats es dedicaren a la caça que allí era abundosa, diu el document..

El 1922 el mas es posat a la venda i fou adquirit per Anton Gatell, que el conservà fins que el 1933 fou embargat pel Banc Hipotecari. Mentre els masovers eren la família Gascón que conservaren la propietat durant la guerra civil del 1936, incautada al Banc Hipotecari per la col·lectivitat. Després, el 1940 el banc va tornar a recobrar la propietat i el vengué a una família de Barcelona que era el Cap Regional de l'*Instituto Nacional de Previsión*. Pocs anys després el comprà Carmen Sales, esposa de Alegari Godó, nomenant com administrador a Ramon Roig de l'Espluga.

El 1985 fou venut als germans Josep i Blai Llord Martí. Amb la crisi econòmica el mas es deixà enrunar, presentant actualment un greu deteriorament de la seva estructura.

Mas d'en Xup. Façana principal meridional amb l'esglesiola i façana porxada de llevant amb la torre fortificada (Foto A. Carreras, 2015).

Mas d'en Xup. Torre amb aires de fortificació que flanqueja la cara de llevant
(Foto. A. Carreras, 2015).

Bibliografia

- ANGUERA, M. (1998); *Història i recuperació del mas d'en Xup situat al terme municipal de l'Espluga de Francolí (Conca de Barberà)*. Escola Universitària d'Arquitectura Tècnica de Barcelona, Inèdit, p. 32-41.
- CALBET, J.M. (2001).: *Llegendes espluguines*. Promocions i Publicacions Universitàries, SA. Barcelona, p. 119-124.
- CARRERAS., A. (2000): *Història de l'Espluga de Francolí. L'edat mitjana*, vol. III. L'Espluga de Francolí, p. 352.
- El Capbreu de la comanda de l'Espluga de Francolí del 1558*, [a cura de S. Claramunt i J. Bolòs], *Arrels* 7. Centre d'Estudis Locals. Casal de l'Espluga de Francolí, 1991, p. 96.
- ROCA, J. (2000): *Història de l'Espluga de Francolí. Segle XIX*, vol. V. L'Espluga de Francolí, p. 144, 214.

Responsable de la fitxa : Antoni Carreras Casanovas. L'Espluga de Francolí, agost 2015.

MOLÍ DE POCA

Nom de l'element : Molí de Poca

Municipi . L'ESPLUGA DE FRANCOLÍ

Comarca.: CONCA DE BARBERA

Coordenades GPS

Latitud: 41°23'35.99"N

Longitud: 1° 7'47.97"E1

Tipus d'element : EDIFICI HISTÒRIC

BCIL: no

BCIN: no

Molí del segle XII, ubicat al costat de l'antiga via romana que unia Tarraco amb Ilerda. No es descartable que l'indret en el seu origen formés part d'una antiga vil·la romana que perdurà fins el segle II d.C. Posteriorment, a principis de la segona meitat del segle XII, els Cervera, senyors de l'Espluga de Francolí, construïran el molí que passà a finals del segle al Monestir de Santes Creus i tot seguit al Monestir de Poblet. Durant els segles següents va tenir diferents usos fins l'actualitat.

Eufemà Fort i Cogul es refereix implícitament a l'indret:

“Si la comunitat mantenia a les primeries del segle XIII un càrrec a la comunitat amb el nom de majoral de l'Espluga de Francolí, i en aquesta població una casa on estava radicada aquesta majoralia, sembla que vulgui dir que els béns santescreuïens a l'Espluga, almenys llavors, recomanaven una cosa i l'altra. Però no en podem dir més que aquesta suposició.” (FORT, E: 1972, p 419)

L'indret, antecedents

El molí de Poca es troba situat a l'extrem de llevant del terme municipal de l'Espluga de Francolí, en concret a la partida de la Sinoga, just a l'actual línia divisòria amb el terme municipal de Montblanc i tocant a la carretera N-240 (Tarragona-Sant Sebastià i Bilbao).

L'indret, rodejat de terres fèrtils aportades pels sediments quaternaris del riu Francolí, ha esdevingut un lloc que ha cridat l'atenció de l'ésser humà des de l'antigor. Ubicat prop de l'antiga via romana que unia Tarraco amb Ilerda, les seves terres formaren part d'una extensa vil·la romana que s'aixecà prop del lloc (Plans de Jori) en el segle II aC i que perdurà fins el segle II dC, moment que fou sobtadament destruïda. Des d'aquell moment no es té cap més notícia de l'indret fins entrada l'edat mitjana.

Vil·la romana del molí de Poca (plans de Jori, Montblanc).

L'indret formà part del *fundus* d'una extensa vil·la romana que perdurà des del segle II aC fins el segle II dC. (Foto A. Carreras, 1997).

Orígens del molí

Les primeres notícies que tenim de l'origen del molí són de meitats del segle XII, quan l'Espluga començava a ser repoblada de la mà de la casa dels Cervera (Ramon i Ponç de Cervera), uns nobles del Solsonès que havien obtingut el 1079 aquestes terres per donació alodial de la casa comtal barcelonesa. L'any 1150, el senyor de l'Espluga, Ramon de Cervera, feia donació a Arnau de Guardiolada i a la seva esposa Guilla, d'una terra erma, al lloc anomenat la vall d'Amalguer, amb llinars i canemars, bosc i terres, i amb permís per a construir un molí prop del riu..

Per tal de recollir l'aigua del riu per fer moure les turbines, es construí en aquest segle una resclosa aigües amunt del riu, en un punt més elevat, amb la intenció que una sèquia conduís les aigües cap a la bassa del molí. Aquesta resclosa, fou construïda sota el coll Roig, la qual ha tingut ús fins l'actualitat per abastí d'aigua a nombroses hortes de la Sinoga.

El molí durant l'edat mitjana

La indústria molinera havia esdevingut una font d'ingressos important per la població de l'Espluga des dels primers temps medievals, de tal manera que sobre els molins, a més del propietari, hi tenien drets en els beneficis altres persones que, al seu torn, els podien vendre o comprar. La producció del molí

Resclosa. Aquesta resclosa bastida amb calç i pedres al segle XII, proporcionava aigua a la bassa del molí a través d'una sèquia que travessava tota la partida de la Sinoga. (Foto A. Carreras, 1994).

es distribuïa de la següent manera: una part al senyor del lloc (un terç de la producció per ser el propietari eminent de les aigües), una altra part li pertocava al propietari del molí (habitualment arran d'un contracte emfitèutic que havia pactat amb un emfiteuta), una altra part al moliner (pel seu treball), una altra part als que hi tenien drets (per compra) i una última part pel pagès que hi portava els cereals. Fins i tot, els salaris dels operaris que hi treballaven (ferrers, picapedrers, fusters...) eren pagats mensualment amb uns quants quilos de formen, de mestall (barreja de diversos cereals) o d'ordi.

En el segle XIII aquest molí, juntament amb un altre existent aigües amunt (molí dels Frares), eren coneguts amb el nom dels molins de la Comtessa. El 1232 fou comprat pel monestir de Santes Creus, durant l'abadiat de Bernat Calvó (sant Bernat Calvó). Per encarregar-se'n de l'explotació el cenobi nomenà a un majoral, fra Bernat, que a més havia de tenir cura dels interessos d'aquest monestir a la vila, ja que també havia adquirit l'altre molí d'aigües amunt (molí dels Frares). Tanmateix, com era costum, romandrien preservats els drets que hi tenien els senyors de l'Espluga, és a dir una tercera part dels beneficis i el delme de la mòlta.

Poblet, que ja posseïa a l'Espluga diversos molins, devia veure amb recel l'expansió de Santes Creus a l'Espluga, i vers el 1299 intentà adquirir aquest molí junt amb l'altre, mitjançant una permuta. Així el monestir de Poblet passava a ser propietari d'aquest molí, anomenat aleshores molí d'Amargós o de Montpaó. Amb aquesta adquisició Poblet aconseguia un predomini sobre els molins de l'Espluga.

Actualment poca cosa en resta del casal del molí existent a l'edat mitjana, llevat dels fonaments i alguns paraments de les dependències estrictament del molí i de la bassa exterior (avui soterrada en part), així com algun signe lapidari que evoca el seu passat monacal.

Làpida del segle XIV. Encastada en una de les parets de l'antiga bassa del molí deixa veure el seu passat cistercenc. El molí pertanyé al monestir de Santes Creus des de 1232 fins el 1299, moment que fou adquirit pel monestir de Poblet. (Foto Antoni Carreras, 2015).

El molí a l'edat moderna i contemporània

De la història d'aquest molí a començament de l'edat moderna, poca cosa se'n sap. Es possible que els desastres de la guerra civil Catalana de 1462 afectessin de ple aquest molí i deixessin l'edifici malparat i en un estat ruïnós, de tal manera que vers el 1558 es degué dur a terme unes importants obres d'arranjament que donaren lloc a que es conegués aquest molí amb el nom del molí Nou.

L'actual nom de molí de Poca es remunta al segle XVII, quan el 1683 l'abat de Poblet, Vicenç Prada, efectuà un establiment emfitèutic sobre aquest molí a favor de Pere Poca, canonge de la Seu de Lleida i el seu germà Francesc Poca, tota vegada que també ho ratificava el comanador hospitaler de l'Espluga com antic propietari de drets sobre el molí. Així doncs, amb aquesta família, el molí canviaria de nom, encara que també es conegué com el molí Nou o del cap del terme, per estar situat al límit amb el terme de Montblanc.

Es possible que tant el monestir com el comanador hospitaler de l'Espluga conservessin el seu domini directe i els seus drets fins la desamortització, moment que potser els comprà la família Poca, esdevenint propietària directa del molí. Funcionà com a molí fariner fins el 1900.

El molí en el segle XX

Hom creu que els descendents de la família Poca possiblement mantingueren el molí fins a finals del segle XIX, moment que la propietat passà a Albert Carreras i Anglès. Cap el 1902, Albert Carreras i el seu cunyat Manuel Arimany Balcells, hi muntaren una central elèctrica que subministrà llum a Montblanc, l'Espluga i Barberà, solament des de la posta de sol fins la sortida. L'any 1910 fou arrendat a August Escudé Barthes que, uns anys després, el 1912, el traspassà a la Companyia SA Energia Elèctrica de Catalunya i, posteriorment, el 1913, a "Riegos y Fuerzas del Ebro", anomenada la "Canadiense".

En aquest darrer traspàs el molí deixà de funcionar com a central elèctrica i l'arrendà Pau Abelló per moldre-hi barita de les mines que explotava al bosc de Poblet..

El 1916 s'havia creat a la comarca la Federació Agrícola de la Conca de Barberà (FACB) que, entre 1917 i 1918, comprà el molí a Ramon Carreras Arimany, fill de l'anterior, i el va transformar en fassina (destil·leria d'alcohol vínic). Per tal d'aprofitar els vins defectuosos i la brisa, subproducte de la vinificació i fins llavors d'escàs valor, la Federació, que havia constituït una Secció d'Aprofitament, decidí el 1919 la construcció d'una fàbrica o fassina cooperativa sobre les antigues instal·lacions del molí. La fassina estava formada per una gran sala de destil·lació de brisa i tractament per a l'obtenció de tàrtars; d'uns compartiments subterranis per a la dessecació dels tàrtars; una sala d'aparells rectificadors; una altra de turbina, màquina de vapor i electricitat per proporcionar energia a la fassina; una altra de calderes; magatzems generals; plaça de cups exteriors i moll de càrrega. I segurament en aquests moments també es construí la xemeneia.

Façana sud del molí (1919-1925). La Federació Agrícola de la Conca de Barberà, transformà l'edifici en una fassina el 1919. (Foto Federació Agrícola de la Conca de Barberà, Montblanc, 1927).

Interior de la fassina (1919-1925). Rectificadora. Lloc on és feia la destil·lació fraccionada dels vapors etílics. (Foto Federació Agrícola de la Conca de Barberà, Montblanc, 1927, publicada en CARRERAS i CASANOVAS, A., *Història de l'Espluga de Francolí. El medi natural i el medi humà*, volum I, l'Espluga de Francolí, 2004, p. 730).

Atesa la volatilitat del producte que es fabricava, l'any 1921 es declarà un incendi que fou sufocat. Tanmateix, uns anys després, l'1 de juliol de 1925, a mig dia, un llampec inflamà els èters alcohòlics de la rectificadora amb una explosió instantània que provocà un aparatós incendi que ben aviat es propagà als 500 hectolitres d'alcohol emmagatzemats, incendi que destruí la fàbrica i, en conseqüència, l'aturada de la producció.

Després l'edifici passà a mans de Francesc Cruixent Rovira de Montblanc, que reconstruí les instal·lacions per tornar a fabricar alcohol, però a causa de la Guerra Civil restà en desús i fou traspassat a Francesc Vila i Joan Bonet. Fins quasi el 1960 la família Cruixent el seguí mantenint com a fàbrica d'alcohol.

El 13 de maig de 1963 fou adquirit per la societat FOMIBA, SA, (Folch-Minguella-Baldrich). Aquesta societat l'habilità com a granja avícola.

A principis de la dècada de 1990 l'empresa Artigrup, SL de la qual també és sòcia la família Minguella, l'arranjà com a cava on s'elabora la marca d'escumós "Simó de Palau". Actualment les caves Simó de Palau, SL pertanyen al Grup Somset-98, SL.

Vista nord del molí (1979). (Foto Joan Tarès, publicada en TARÈS MARTÍ, J., *Senyals. Molí de Poca*, "El Francolí" (L'Espluga de Francolí), 140, (1996), p. 32).

Bibliografia

- ALTISENT ALTISENT, A., *Un poble de la Catalunya Nova els segles XI i XII. L'Espluga de Francolí de 1079 a 1200*, "Anuario de Estudios Medievales", (Barcelona) volum 3, 1963, p. 135.
- CALBET CAMARASA, J.; ROCA ARMENGOL, J., *Cròniques Espluguines, Arrels 8*, (L'Espluga de Francolí), 1996, p. 176-177, nota 268.
- El Capbreu de la Comanda de l'Espluga de Francolí del 1558*, a cura de Salvador Claramunt i Jordi Bolòs, *Arrels 7*, (L'Espluga de Francolí) 1991, p. 153.
- CARRERAS i CASANOVAS, A., *Algunes relacions del monestir de Santes Creus amb l'Espluga de Francolí, "El Francolí"*, 16 (1984), p. 10-11.
- *Història de l'Espluga de Francolí. L'edat mitjana*, volum III, l'Espluga de Francolí, 2000, p. 160-163.
 - *Història de l'Espluga de Francolí. Antics pobladors*, volum II, l'Espluga de Francolí, 2002, p. 314-317.
 - *Història de l'Espluga de Francolí, El medi natural i el medi humà*, volum I, l'Espluga de Francolí, 2004, pp. 51-52.
- Federación Agrícola de la Conca de Barberá*, Montblanc, 1927.
- FORT i COGUL, E., *El senyoriu de Santes Creus*, Barcelona, 1972, p. 418-420.
- PUYOL TORRES, C., *Arqueologia industrial arquitectònica*, Cambra Oficial de la Propietat Urbana de Reus i Comarques, Reus, 1988, pp. 38.
- ROCA i ARMENGOL, J., *Història de l'Espluga de Francolí. Segle XIX*, vol. V, l'Espluga de Francolí, 2000, p. 31.
- *Història de l'Espluga de Francolí. L'edat moderna*, vol. IV, l'Espluga de Francolí, 2002, p. 54.
 - *Història de l'Espluga de Francolí, El segle XX*, volum VI, l'Espluga de Francolí, 2005, pp. 41-42, 48 i 52.
- SANS TRAVÉ, J.M., *Dos intents de compra de l'Espluga per part de Poblet, Arrels* (L'Espluga de Francolí), núm. 1 (1980), p. 70-71.
- TARÈS MARTÍ, J. *Molí de Poca, "El Francolí"* (L'Espluga de Francolí), 50, (1988), p. 26.
- *Molí de Poca, "El Francolí"*, 140, l'Espluga de Francolí, 1996, pp. 32-33.
 - *Els molins de l'Espluga*, inèdit.

Responsable de la fitxa: Antoni Carreras Casanovas. L'Espluga de Francolí.

CASTELL I POBLE VELL DE PRENAFETA

Non de l'element : Prenafeta Vella.

Municipi: MONTBLANC

Comarca: CONCA DE BARBERÀ

Coordenades GPS:

Latitud: 41.37532722189279 (41 22'31"N).

Longitud: 1.2370777130126953. (114'13"E).

Tipus de l'element: castell, i poble abandonat.

L'antic poble de Prenafeta, es troba situat a la serra de Miramar, en el camí vell de Montblanc a Figuerola, sota el Tossal Gros (Nas del Gegant), proper a les restes de l'antic castell.

Son les restes de l'antic nucli urbà i del castell del que ja es té constància al segle XI, documentat com " Rocha de Pennafreta" el 25 de març de 1054. El lloc fou abandonat pel seu difícil accés amb carros i cavalleries, a les darreries del segle XVIII, traslladant-me els seu pobladors a lloc actual de Prenafeta.

En el seu entorn encara trobarem restes de l'antic municipi i en una zona més oberta al peu de la muntanya l'església i la font de Sant Salvador, l'església romànica, és d'una sola nau. Actualment es manté en peu amb el portal originari i la part de l'àbsis.

En els últims anys el castell i el lloc ha sofert una forta degradació però l'Associació de Veïns de Prenafeta que té cura del lloc ha consolidat les poques restes que hi queden que es poden visitar tot pujant al castell sense massa dificultat tot i que el lloc es en plena muntanya

Encara podem entreveure entre les parets i camps abandonats les ombres de la gent que habitaren aquell indret fa gairebé mil anys.

L'antic poblat de Prenafeta

La carretera segueix entre edificis fins a una font obrada al ras, d'on brolla aigua abundant. Llavors comença l'antic camí a la primitiva població. Primer faldeja per la muntanya del Castell, tot pujant suaument. Es decanta un xic a la dreta, sempre en direcció a l'engorjat coll. L'espectacle es fa imponent. Al davant, les aspres serres, fosques com gola de llop. Al darrera. la grandiositat de la Conca. Aquest camí s'endinsa aviat per entre el rocam on s'hi arrelen munió d'avets i vegetació silvestre. En el revolt del coll, el pas és ben marcat i presenta trossos amb l'empedrat de l'Edat Mitjana. Es una de les vies més ben conservades

i més antigues que coneixem. A l'entrar a la vall formada per les vessants del castell i de l'enlairada muntanya de Jordà, el camí es destria en dos. El de la dreta costa amunt fins a la carena del coll. i decantant-se a l'esquerra mena a Figuerola i al Pla de Cabra. Seguint el de l'esquerra i al mig de la clotada es troben les ruïnes abandonades del primitiu poble de Prenafetata: el camí passa per entre edificis enrunats. Aviat hom topa amb l'església romànica. Es duna sola nau i sembla bastida en el segle XII. L'absis presenta al seu interior, dues finestres espitlleres i un bordó. ...L'antic i veritable camí del castell comença prop de l'església. S'obrí a la roca viva. i en molts llocs es tingueren de buidar alguns graons. La pujada dura un quart. Pocs castells recordem tan inexpugnables. Rodejat d'abismes, espadat per tots indrets. l'ascensió al mateix constitueix una imprudència plena de perills. per aquell que no sap el camí. Parlem per experiència.... Rodejats de timbes i de grossos . penyals redreçats a l'espai, compreguérem que avançar era una temeritat que ens podia costar la vida. ¡Encara avui recordem amb horror aquells abismes. espadats i esllavissades!

Palau i Dulcet, Antoni. Guia de la Conca de Barberà. Barcelona 1932

Prenafeta, l'indret oblidat

Vosaltres, els de la Conca de Barberà o els del Camp de Tarragona, teniu notícies de Prenafeta?

La gent d'aquesta zona llegeixen, quan passen en cotxe per Montblanc, un rètol de carretera que diu: «Prenafeta, 5». Si no fos per això, el nom de Prenafeta romandria ignorat per la majoria de la gent. És que la situació i les circumstàncies orogràfiques no faciliten gens ni mica la seva coneixença; Prenafeta no ve de pas: s'hi ha d'anar expressament. La carretera local hi mor. Endemés, el lloc tampoc no és d'especial anomenada. Els més informats us diran que es tracta d'un llogaret de la Conca, sense vida, dels que avui es despoblen per moments; que està emplaçat a la falda d'una cadena de muntanyes que separen la Conca del Camp; que hi queden les ruïnes d'un castell antic —el castell del Moro—, al cim d'un espadat, i prou.

Això és tot el que nosaltres sabíem quan, a cavall de motor, arribàrem aquella matinada d'estiu al poble de Miramar.

Anem, aquesta tarda, a Prenafeta?.

De Miramar arrenca un camí de carro o de tractor que a mig aire de la serra Carbonària mena a Figuerola o a Prenafeta. El camí baixa als comellars i puja als estreps de la muntanya. La varietat i la bellesa hi són sorprenents. Els monticles arrodonits que anem trobant solen estar afaitats fins a mig vessant, i la calba es veu esquitxada de ceps i d'avellaners menuts. La part superior del muntijol, coberta de pins, sembla l'escarolada cabellera d'un patrici romà.

Quan fa uns tres quarts d'hora que caminem, el camí es bifurca. Si seguíssim el més trillat, arribaríem, en cosa d'una hora, a Figuerola. Però nosaltres hem d'agafar l'altre, el de l'esquerra, el que puja al serrat. La serra Carbonària abaixa aquí l'esquena, com un pare que volgués carregar-se la criatura. Es el coll pròpiament dit de Prenafeta. Som tres els companys que avui pugem a "coll-i-bè" d'aquesta collada.

Ja hem deixat endarrere la vista esponerosa del Camp tarragoní. El camí puja el coll amb suavitat, sense estridències, blanament. Va vorejat de pins. Són uns pins raquítics, neulits, acomplexats. Potser temen la plaga del foc, que ja ha fet estralls per aquestes rodalies.

Estem travessant la gorja del coll. L'espectacle muntanyenc es fa imponent. Davant nostre, una aspra cresta de muntanya s'aixeca blau amunt. Al cim, uns murs esmerlits: són les ruines del castell del Moro. Davant del castell, separat per un fondal, una altra cresta punxeguda. Cresta i cresta, semblen dos galls en lluita, que haguessin quedat petrificats en el moment d'agredir-se.

Anem baixant per la collada. El bosc s'aclareix. S'entrelluca la planúria de la Conca. Ara el sender es trifurca. Podríem seguir el tram del mig i arribaríem amb tota seguretat a Prenafeta, que s'albira al fons. Però ens esperona el camí vell, mal empedrat que puja a la dreta, entre gall i gall. Tots els indicis revelen un sender antiquíssim, potser medieval. Ens hi endinsem. Tendeix a pujar per la vessant del castell. Comencem a distingir pedregams de murs enderrocats, coberts d'heura i de bardisses. Augmenten les edificacions enrunades. Restes, aquí i allà, de gruixuts murs, que pugen, alguns, fins a quasi l'altura d'un pis. Descubrim un edifici que es conserva fins i tot amb la coberta. Té una portada d'arc d'ametlla prou conservat. Dintre, mostra tota l'aparença d'una església romànica. Ho és. Se'n conserva molt bé la volta, l'absis, i una finestra esbocinada, que la configuració del terreny fa ser asimètrica. Ja no dubtem: es tracta d'un poble vell, molt vell i històric, abandonat, qui sap els segles que fa.

Els escassos murs del castell del Moro es veuen cada vegada més a prop. Un corriol costerut ens hi porta. Ja som dalt. És un lloc amb tot de timbes i espadats. Cal anar amb compte. Tenim consciència del perill. La resta més notòria del castell és un mur deteriorat que recorda, per la seva forma, un arc de triomf. Es fa difícil comprendre com es pot mantenir dret, fustigat furiosament pel vent i per la tempesta. Es veuen altres panys de mur, més baixos, un cos d'edifici, cisternes, fossats, tot en el reduïdíssim espai allargassat de la cresta. Escudats al redós d'una roca, els nostres comentaris giren entorn de la gesta que suposava la construcció d'un castell en un lloc tan elevat, reduït i timbós.

La visió de la Conca des de la nostra talaia és meravellosa. El poble de Prenafeta, a un primer terme, escampa les seves cases rosses entre els prats verds. Després, tot el joc d'escacs dels sembrats i vinyes de la comarca, amb els castells i pobles de Barberà, Pira, Ollers, Sarra, Blancafort, Forés, La Guàrdia dels Prats, Montblanc...

Ja estem baixant del castell del Moro. Ja som de nou davant dels murs del poblat enderrocats. Quin poble deu haver estat, aquest? Quina deu ser la seva història, les seves gestes, els seus records?... Nosaltres, gambadejant per aquestes ruïnes antigues, semblen uns follets que acabessin de sortir de les velles cases enrunades després d'haver-hi romàs encantats durant segles.

Ja som novament al camí de la collada. S'ataïlla, cada vegada més clar, el poble de Prenafeta. No penseu pas en un llogaret aglomerat de cases, com són la majoria dels nostres pobles. Els albergs de Prenafeta recorden les casetes de suro d'un que una bufada de vent hagués escampat.

*Casas Ferrer Antoni Maria. De l'Alt Camp al Priorat. Llibres de motxilla.
Publicacions l'Abadia de Montserrat. Barcelona, desembre de 1981.*

Prenafeta

Hi ha pobles la situació dels quals ha acabat per condemnar-los. El que fou una posició ideal a l'edat mitjana pot haver esdevingut ara un indret poc menys que inhabitable. 1 això li ha passat al vell poblat de Prenafeta, a la Conca de Barberà, però amb l'atenuant que en aquesta ocasió se n'ha salvat, si més

Castell de Prenafeta vers l'any 1932. Arxiu de Josep Pau Jàvega Bulló.

Castell de Prenafeta. Maig de 2015. Fotografia de Josep Pau Jàvega Bulló.

no, la tradició del nom, ja que els seus habitants tingueren l'encert de desplaçar-lo, ja cap a la fi del segle XVIII, en un indret immediat, però més adient, abans que no se'n consumés la desaparició.

Avui les runes del que fou el poble primitiu són encara interessants de visitar. Situat al peu de l'enasprat vessant nord del Tossal Gros o Morrot de Sant Jordi, les cases ocupaven el que hom anomena la dotada de l'Estret, on encara se'n distingeixen les runes. Un cop allí, veiem que la vida s'hi devia desenvolupar d'una manera molt precària, ja que els conreus hi eren inexistents o en tot cas migradíssims. No gaire lluny hi havia l'església romànica de Sant Salvador, devoció que ha perdurat en el temple del poble actual. De la vella, en queden vestigis que encara criden l'atenció, sobretot si pensem que està situada en una zona on el romànic ja és molt escadusser. Històricament, el centre neuràlgic en fou el castell, edificació bastida a poca distància de l'església en un esperó enlairat des d'on hi ha una vista magnífica sobre la Conca de Barberà. Testimonia la seva antiguitat el fet d'ésser citat en documents del segle XI, i com tants d'altres bastions d'arreu de Catalunya que sofrir els vaivens de la Reconquesta ara és conegut com la Torre del Moro. Poca cosa en queda, però val la pena d'enfilars'hi per gaudir del bell panorama que ofereix.

La visita d'aquest conjunt es pot incloure en el següent itinerari, que pren com a base el nucli nou de Prenafeta a cinc quilòmetres, per carretera, de Montblanc. Es passa per l'Estret que dona accés a la raconada on hi ha l'església vella i el castell i remuntem el coll de la Planota al fil de la carena que uneix el Tossal Gros amb la serra de Miramar. Serra enllà, a cavall de les comarques de l'Alt Camp i de la Conca de Barberà i enmig d'un panorama dilatadíssim, farem cap al poble de Miramar, des d'un es pot retornar a Prenafeta passant pel veïnat de la Barceloneta.

Aquesta és, simplement, una manera d'anar-hi. El camí a fer resta, però, com sempre, a la voluntat i a la iniciativa del qui fa l'excursió. Un itinerari ha d'ésser tothora, poc o molt, una descoberta.

Mir, Jordi. Indrets de Catalunya I. Llibres de Motxilla num.5. Edicions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, novembre 1978.

Responsable de la fitxa: Josep Pau Jàvega Bulló.

SANT PERE D'ANGUERA (El Castellot dels Moros)

Nom de l'element: Església de Sant Pere d'Anguera.

Municipi: SARRAL.

Comarca: CONCA DE BARBERÀ.

Coordenades GPS:

Latitud: 41.42696111309512 (41°25'37" N.)

Longitud: 1.2558746337890625 (1°15'21" E)

Tipus de l'element: Església i pont romànic.

A poc menys de 3 km de Sarral, en direcció SE cap a Cabra del Camp per la TP-2311, es troba el despoblat d'Anguera, situat a la vora del riu del mateix nom. Només se'n conserva l'església romànica de Sant Pere, coneguda popularment com a Castellot dels Moros. Es tracta d'un racó de singular bellesa, amb salts d'aigua i un conjunt arquitectònic format per les restes de l'absis de l'església romànica i el pont medieval que hi porta.

El lloc està documentat des de l'any 1076 i l'església des del 1172. Tenia una sola nau capçada amb absis semicircular i estava coberta amb una volta de canó. Només es conserva l'absis, força esquerdat, i una part del mur nord, amb tres finestres de doble esqueixada. Es degué construir cap a mitjan segle XII. Per accedir a l'esglesiola hem de superar un petit pont, de factura també romànica, que, tot i el pas del temps, encara suporta el pas de vehicles.

Anguera

Seguint per la carretera de Valls, a uns tres quilometres ben escassos de la vila (de Sarral), hom troba, encimbellada en un tossal que domina una torrentada, una construcció gairebé desfeta, a la qual el poble, ignorant del seu passat, apel·la "El Castellot dels Moros"; és l'església enrunada de l'antiga població d'Anguera.

Anguera endinsa, bastant més que Sarreal, les seves rels ben enllà de la història, puix tenia ja existència durant la primera meitat del segle XI.

Anguera pren nom de la seva situació topogràfica. Anguera s'origina d'angost (estret, torrentada) i Angueres es nominaven bastants indrets semblants a aquest.

El territori d'Anguera, primigèniament, forma part de les dominatures del castell de Forès. El comte de Barcelona, Ramon Berenguer 1, en 1039, en féu donació a Mir Foguet. Al revertir els dominis de Forès

a la casa de Barcelona en 1076, el comte R. Berenguer II, amb el seu germà, comte també, el donà a Bofill Oliva, fent arribar el seu límit fins a Ollers.

En 1181 percebia la quarta part dels delmes d'Anguera l'Església de Tarragona.

Durant els anys de 1266 a 1268 foren autoritzades a Barbará diferents escriptures pel rector d'Anguera.

En 1309 hi habitava un tal Ramon d'Anguera, i en 1371 un tal Bernat d'Anguera. En 1292 Guillem Vidal i sa muller havien vingut a Pere Bertran d'Anguera una vaca per 65 sous barcelonesos, i féu de testimoni Guillem d'Anguera.

Encara que en els segles XIII i XIV es trobi moltes voltes el nom d'Anguera, aquest lloc no arribà a tenir mai gaire importància, i degut a la pesta de 1348 i a les revoltes de Joan II en la segona meitat del segle XV, quedà gairebé enrunat. L'únic que avui podem encara admirar és una part de l'església, de bona construcció romànica, de 13 metres de llargada per 6'49 d'amplada, amb un gruix d'1'40, un dels exemplars més bels d'aquestes contrades, puix que present a la formació del creuer amb els braços oberts en els murs. Es conserva part de l'àbsida amb dues espielleres per la llum i un tros de paret mestra de la part del nord. Com totes les esglésies d'aquella època esdevé orientada segons les prescripcions litúrgiques.

Al passar per aquell paratge, recordem-nos de l'antiga població d'Anguera, la qual encara perdura en les runes de la seva església, i deixem d'anomenar-la el castellot dels moros.

*Tomàs Capdevila i Miquel. Sarreal. Notes històriques de la vila. Valls 1934.
Impremta Castells.*

Tractat quart. Poble d'Anguera

Aquest antic poble d'Anguera, desaparegut com lo del Pinatell i l'ermita d'Embigats, era també un annex de Barbará. Consta ben clarament en aquella obra inèdita de l'arxiu del capítol de la catedral de Tarragona, titulada *Episcopologio de Tarragona*, per Blanch (volum 2on., full 39, i volum 3er., fulls 59 i 62) i sols cal recordar lo transcrit d'ella abans en lo capítol del castell feudal sobre Pere de Puigverd, en aquell tan sorollós plet, i també los capítols dels castells dels templers i dels santjoanistes on consta també que sempre que es fa menció d'Anguera, es fa com a quadra o annex de Barbarà. Per tant, no cal adduir altres dades per a provar la seva existència i dependència de Barbarà.

Del poble esmentat encara se'n conserven també ruïnes i algunes parets de sa església amb finestrals d'estil romànic. És a cosa de mitja hora de Sarreal en direcció a Cabra i s'albira des de la carretera en lo pont anomenat d'Anguera.

Veus aquí ara algunes dades.

ARXIU PRIORAL

En l'Arxiu Prioral de Catalunya de l'Ordre de sant Joan de Jerusalem en un document entre els plec de papers de l'armari núm. 13 s'hi llegeix: «Títols fahents per la Càmera Prioral de Barberà, del Llibre tercer de Privilegis», referent a Ollers diu:

«Fol. 27, ptg. 1. Quadra de Ollers. — Ramon Berenguer II y Berenguer Ramon II, Comtes de Barcelona, etc.

hi consten les donacions d'Ollers als Templaris i a Aldabert de la prole de Sendredo, i diu que Ollers afrontava .

«...de Orient ab la Serra de prop Pedrinà, la que davalla ab lo reguer, que desguassa en temps de plujas de Pedrinà, y va dita aigua al reguer de Tosquella, que també desguara al torrent de Ollers o en lo terme de Anguera, y va al extrem que es en la plana de Anguera y se junta en lo torrent de Anguera, fins al altre torrent que desguassa de Anguera y devalla per la espona per lo terme de Anguera, y segueix dita espona fins al hort de la albareda, y va al mateix reguer que desguassa de las fonts de Barbarà».

Arxiu parroquial

En l'Arxiu Parroquial de Barbarà, llibre 2 (1266 a 1268) se troba que los habitants d'Anguera feien a Barbarà moltes escriptures, lo que prova que malgrat tenir allí capellà, no tenien escribania i que Anguera seria sols un llogaret o poble petit. En lo llibre 3 (1291 a 1292) consta que Berenguer Porter i sa muller Ermesenda, confessen a Guillem o Guim d'Anguera tenir en dipòsit 80 sous barcelonesos. Ib. consta que Guillem Vidal i sa muller confessen a Pere Bareter d'Anguera 65 sous per raó d'una vaca i una vedella. Foren testimonis Guillem d'Anguera en l'any 1292. Ib. consta una tutaria en l'any 1292 en què Esteve, Guillem i Ramon eren habitants d'Anguera. Ib. consta un document en què fou un testimoni Guillem d'Anguera, prevere, això és, lo capellà d'Anguera.

En lo llibre 4, primers fulls, en l'any 1296, Esteve d'Anguera confessa que havia rebut de Bernat Mulet Campsor de Tarragon a 200 sous barcelonesos, que lo Sr. Galceran de Puigverd Arxidiaca de València en l'església d'Osca, i tenia en dipòsit; i en altres documents del mateix llibre consten testimonis d'habitants d'Anguera.

En lo llibre 11, consta que en 1309 era habitant d'Anguera un tal Ramon d'Anguera; en lo 71 que en 1326 n'era Ramon Bassa i Esteve d'Anguera, notari, diu, de Barbarà per lo rector Pere Cabeça. En lo llibre 9 que en 1346 n'era habitant Pere d'Anguera; en lo 10, que en 1353 n'era Bernat Bassa; en lo 13, que en 1366 n'era Pere d'Anguera, fill de Ramon d'Anguera, i en lo llibre núm. 69 hi consta la venda de la Carlania d'Anguera, feta als 23 de març de 1590, últims del segle XVI, ben cap a nosaltres; i, finalment, en lo llibre 6, que el Bernat Bassa encara ho era en 1371.

També en l'arxiu parroquial de la Guàrdia dels Prats es troben documents referents a aquest antic poble d'Anguera. Entre mig dels documents de l'any 1292, volum 7, se n'hi troba un que diu:

«Ego Guillermus Berengarii rector ecclesia de Angaria vendo vobis Bern ardo Ferrari quamdam domum in vila Guardia Pratorum pro pretio xxv solios barchinonensis».

En altre document de l'any 1294 del mateix volum diu:

«Quorum nos Raymundus Berengarius rector ecclesia de Guardia Pratorum et Guillermus Berengarius rector ecclesia d'Angaria quisque pro toto nobis vobis dominio tarraconensis Archiepiscopis et vestris quingentos sept uaginta solidos barchinonensis termino pro pretis redditum vobis promiss un in castro et termino de Angaria istius presentis... Testes Dominicus Dortena, Pbro. Not. de Guardia prator ... nonis Januarii 1294.

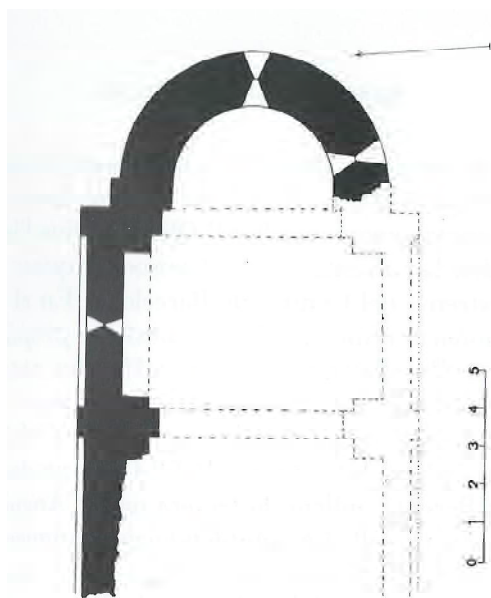
Altres documents consten en el mateix arxiu parroquial i també en lo de la Selva del Camp, més amb los aquí adduïts, n'hi ha prou per a provar la certesa de la existència del desaparegut antic poble d'Anguera de la Conca i annex de Barbarà.

Porta i Blanch, Josep, Arreplec de dades per a la història de Barberà.. Ajuntament de Barberà de la Conca, 1984.

Notes històriques

El divuit de juny de l'any 1076, els comtes de Barcelona Ramon Berenguer i Berenguer Ramon donaren, conjuntament, el Puig d'Anguera a un personatge anomenat Bofill Oliva. Dins l'instrument de la cessió s'assenyalen les afrontacions del terme d'aquest indret, situat a la Marca més extrema del Comtat de Barcelona. En el document s'indica que es fa donació d'un "... *alocitium nostrum proprium quod habemus in chomitatu Barchinonensis, in ipsa Marcha extrema, id est, in campum, in loco solitudinis, in loco quem dicitur ipso Pug de Angera*". Per les dificultats que comportaria la colonització del lloc, erm fins aleshores, segons indica el document, Bofill Oliva va donar a un personatge anomenat Bernat Guillem, la tercera part d'Anguera, convertint-se aquest en el seu vassall. La subinfeudació d'Anguera ve anotada a continuació de la cessió feta a Bofill Oliva pels comtes, de la qual aquest únicament es reservà a l'alou de Comabella, que estava situat sota Prenafeta

Desconeixem si aquesta empresa colonitzadora fou o no reeixida, ja que no apareixen noves referències documentals relatives a l'indret fins la segona meitat del segle XII. Aleshores, és senyoriu dels Puigverd, que a la Conca posseïen altres indrets com Barberà, Pira, etc. L'any 1165, Pere de Puigverd féu donació deis delmes que rebia a Anguera, Barberii, Ollers, Pinetell i Montornes, a l'arquebisbe de Tarragona Bernat de Tort. En unes disposicions posteriors, el mateix Pere de Puigverd va deixar a Poblet un cert nombre d'aquests delmes, i per aquesta raó van suscitar-se algunes diferències entre el monestir i l'arquebisbe. El plet s'enllestí en ésser signada una concòrdia, uns vint anys després, el mes de juliol de 1181, per la qual es va convenir que Poblet retingués el delme de Vimbodí, mentre que els de Barberà, Anguera, Ollers, Montornés i Pinetell van pertocar a l'arquebisbe.

Sant Pere d'Anguera

L'església de l'indret, dedicada a sant Pere, la documentem per primera vegada en el testament fet l'any 1172, per un cavaller conegut com Pere d'Anguera. Per les disposicions del testador, la meitat del domini que posseïa a la plana d'Anguera va passar a dependre de l'església del lloc i del clergue encarregat del seu servei. L'edifici s'hauria bastit entre els anys 1154 i 1172 quan va testar Pere d'Anguera, ja que en la butlla adreçada a l'arquebisbe tarragoní per Anastasi IV, encara no apareix esmentada, i en canvi ho serà en la butlla donada a Ramon de Castellterçol per Celestí III des de Letrà l'any 1194. Una nova notícia relativa a la parròquia, la trobarem a mitjans del segle XIII, atès que apareix el rector de l'església del lloc els anys 1279-1280, en les llistes relatives a la dècima papal amb què va contribuir el bisbat tarragoní. Novament la trobem documentada dins les llistes corresponents als anys 1354-1355

Al llarg del segle XIV, Anguera va passar a dependre del monestir de Santes Creus. Abans, per, sembla que s'integrà dins el senyoriu territorial que posseïa el monestir de Vallbona de les Monges a la Conca. L'any 1383, el cenobi del Gaià el cedí al rei, juntament

amb Sarral, Cabra i Vallcervera, a canvi dels llocs de Fonoll, Turlanda, Conesa i Saladern; els quals també havien format part del domini senyorial del monestir de Vallbona.

Fitxa de l'edifici

Planta: Una sola nau rectangular amb un absis semicircular a la capçalera.

Murs i suports: L'església és enrunada i solament queden en peu part del mur nord i l'absis sencer. El material constructiu emprat és el carreu tallat amb escoda i col·locat en el mur a la manera romana. Existiren a banda i banda del mur originari unes pilastres, les restes d'una de les quals són encara ben visibles, en elles recauria l'empenta d'uns hipotètics arcs faixons. No es veuen marques de picapedrer.

Obertures: El portal d'accés originari es deuria malmetre quan s'enrunà l'edifici i ha desaparegut. Desconeixem la seva ubicació i per això no s'ha marcat en la planta dibuixada per nosaltres. Existeixen tres finestres en el que ha quedat de l'església: una, la que possiblement s'obrí quan es construí l'edifici, mostra petits elements decoratius dins un bordó que s'ha buidat en la part dels brancals de la finestra; la peça col·locada sobre el muntant —que marca l'arrodoniment de l'arc— és una llinda retallada que mostra una doble esqueixada. L'altra finestra oberta en l'absis és igualment de mig punt, el seu arrodoniment s'ha marcat també en una llinda; és de doble esqueixada i no mostra cap decoració. Al tram immediatament anterior a l'absis hi ha una altra finestra de mig punt, tota ella és adovellada, igualment mostra doble esqueixada, i no s'hi veu decoració.

Coberta: Els murs de l'església estan preparats per a rebre el pes d'una volta i aquest fou el sistema que existia a Anguera. Anava col·locada possiblement sobre arcs torals. Per sobre les restes de la imposta que originàriament deuria recórrer tot el perímetre de la nau, encara es veu la seva arrencada, seria de canó, amb un lleuger apuntament.

Decoració: Petites puntes de diamant i boles en un bordó que recorre exteriorment els muntants de la finestra central de l'absis.

Síntesi

L'any 1172 es féu una deixa a Sant Pere d'Anguera: *"... Dimitto Domino fleo et ecclesie sancti Petri de Anguera et clericis eiusdem Deo errientibus medietatem de in eo dominio quod habeo ad totam plenam, cuitum et hererum cum meis.* Aquesta data ens permet fixar amb aproximació la cronologia d' aquesta església alhora que la d'altres de les quals no se'n conserva cap tipus de referència documental, però que no obstant, morfològicament s'aproximen a ella.

L'edifici bastit doncs cap a la meitat del segle XII, és actualment quasi del tot enrunat. Va estar constituït per una sola nau acabada en absis semicircular i cobert amb una volta que neixia d'una imposta i que tota ella es va ensolsir. No obstant, podria ésser de canó apuntat ja que una arcada que hi ha en el mur nord, situada en el tram de la nau immediat al santuari, no és de mig punt sinó que mostra un lleuger apuntament.

De la fàbrica primitiva se'n conserva quasi íntegre el mur nord, que arriba fins a l'angle de tancament dels peus de l'església, malgrat que en aquesta zona no tingui sinó una alçada de mig metre. El mur dels

Pont romànic i absis d'Anguera. Maig 2015. Fotografia de Josep Pau Jàvega Bulló.

Restes de la nau de l'església d'Anguera. Maig 2015. Fotografia de Josep Pau Jàvega Bulló.

Absis de l'esglèsia d'Anguera.

Maig 2015. Fotografia de Josep Pau Jàvega Bulló

peus ha desaparegut del tot, i només en queden els fonaments. A la banda sud, de la paret originària no en resta cap vestigi. Es conserva íntegre, això sí, l'absis semicircular. L'edifici, pel que hom observa, no va sofrir cap mena de modificació i mantingué, fins al moment de1 seu parcial enrunament, la planta originària.

És una de les poques esglésies, existents a la zona que ostenta, malgrat sigui molt minsa, una petita ornamentació a la finestra de l'absis.

Español i Bertran, Teresa. L'arquitectura religiosa romànica a la Conca de Barberà i Segarra Tarragonina. Monografies IV. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc 1991.

Responsable de la fitxa: Josep Pau Jàvega Bulló

VILATGE DE CASTELLFOLLIT

Nom de l'element: VILATGE DE CASTELLFOLLIT

Municipi: VIMBODÍ I POBLET

Comarca: CONCA DE BARBERA

Coordenades GPS

Latitud: 41°21'59.99"N

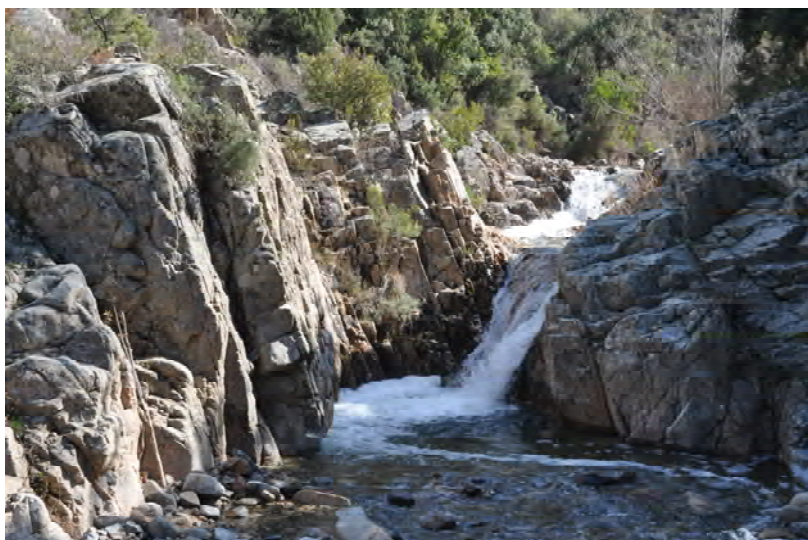
Longitud: 1° 3'27.43"E

Tipus d'element: RESTES ARQUEOLÒGIQUES

Paratge situat a l'entrada de la vall de Castellfollit (Vimbodí i Poblet), entre la font de Nerola i la carretera de Prades (C...), travessat pel barranc de Castellfollit. En aquest indret es troben les restes de paraments d'un hàbitat altmedieval notablement malmès en els darrers anys pels conreus extensius i per les infraestructures, però que ens deixa entreveure com vivia una població fronterera vinculada possiblement amb Siurana en la prereconquesta.

El pare A. Altisent es fa ressó de l'indret quan diu:

“Dins, també, les primitives terres de Poblet, a la barrancada de Castellfollit i gairebé enfront de l'antiga granja monacal d'aquest nom, hi ha encimbellada en un pic una petita torre de vigilància, datable probablement vers el s. XI. És l'únic vestigi arqueològic de l'alta edat mitjana en aquest indret” (ALTISENT, A.: 1974, pp. 25).

Barranc de Castellfollit.
(Foto Antoni Carreras).

Un indret encisador de Castellfollit

És un lloc de notable bellesa, carregat de vestigis arqueològics que evidències la bondat del lloc en el decurs de tots els temps: abundància d'aigua donada pel propi barranc de Castellfollit, la font de Nerola i diverses fonts ferruginoses, terres fèrtils, enclavat en un pas natural que comunica la depressió de la conca amb el cor de les muntanyes de Prades, l'existència d'una cavitat natural, coneguda com la cova dels Xaragalls, amb vestigis des de l'edat del bronze, recursos minerals al proper barranc de l'Argentada i la presència cistercenca des del segle XII, denoten que en l'indret han confluït una sèrie de recursos aprofitats des de temps pretèrits per l'ésser humà.

Els primers vestigis que van cridar l'atenció corresponen al neolític, concentrats banda i banda del camí forestal que parteix de la creu de Castellfollit. Es tracta d'un jaciment de superfície en el que bona part de les peces eren làmines de sílex que podien esdevenir dens de falç per segar els cereals. Durant l'edat del bronze, la cova dels Xaragalls tingué un paper primordial com a cova sepulcral en la que van aparèixer diversos objectes d'abillament de coure i bronze. Del període romà destaca diversos fragments de dolia o grans tenalles, teules i àmfores, cosa que denota l'ocupació agrícola del lloc.

Diversos autors han deixat constància i referències d'aquestes troballes com el pare A. Altisent en la seva *Història de Poblet* quan parla dels Antics pobladors "...el més importat és prop de la Font de Nerola, a l'indret anomenat els Xaragalls, no lluny d'una cova que havia estat habitada.... " (ALTISENT, A.: 1974, p. 23).

Torre del Moro de Castellfollit.

Mur de llevant aixecat sobre el roqueram (Foto Antoni Carreras 1984).

La Torre del Moro de Castellfollit

Encimellada en un penyasegat i mimetitzada en el roqueram, entre el Roc Ponent i la Roca de la Mel, hi ha una antiga torre alt medieval, coneguda com la torre del Moro, damunt mateix d'unes pedreres modernes. Malmesa pel pas del temps conserva la paret septentrional on es pot apreciar la singularitat dels detalls del parament, bastit amb un encofrat que ens fa pensar en les construccions de tàpia musulmanes. En el seu inici devia tenir dos plantes, amb una coberta feta amb materials romans, procedents, probablement d'alguna antiga vil·la romana propera. L'accés a la torre era a través d'una porta situada en alçada d'uns 2 metres del sol.

Per les característiques constructives de la torre caldria situar-la en alguns moments del segle X-XI, quan aquestes terres estaven sota domini sarraí del Siurana, i, per tant, vinculada visualment a través d'altres punts (Roca del Grínjol) amb el castell musulmà de Siurana, tot vigilant la vall de Castellfollit, pas natural cap a l'interior de les muntanyes. Als voltants de la torre, queden restes d'antics paraments i petites estances que denota una activitat esporàdica pels entorns de la torre vinculada en algun lloc proper habitat.

Vilatge de Castellfollit. Restes d'una de les estances. (Foto Antoni Carreras).

Vilatge de Castellfollit

Situat a la mateixa entrada de la vall de Castellfollit, al redós de la mateixa Creu que porta el seu nom, hi ha les restes de paraments, recintes que denoten estances, murs perimetrals, que formen un antic vilatge, molt malmès recentment per les infraestructures i els conreus extensius. La seva existència es desconeixia fins fa poc, però un estudi fet el anys 80 va posar de manifest una extensió d'unes 10

Vilatge de Castellfolit. Restes d'una de les estances. (Foto Antoni Carreras 1984).

hectàrees aproximadament que incloïen unes 25 estances clarament identificades, el que podia suposar un poblament d'un centenar de persones. La documentació medieval del monestir de Santa Maria de Poblet, no conté cap referència a aquest vilatge, cosa que ha fet pensar en una anterioritat a l'ocupació del lloc pels monjos cistercencs a la segona meitat del s. XII. Els paraments són similars als que es troben pels entorns de la torre del Moro, cosa que fa creure en una relació entre ambdós indrets. Es tractaria d'un vilatge fronterer relacionat amb la torre esmentada i corresponent a la prereconquesta, on una petita comunitat, vinculada amb Siurana, vivia lluny de la via romana que travessava el territori i per on es desplaçaven els exèrcits hostils, dedicada a les tasques agrícoles i de pastoreig de subsistència i possiblement a l'explotació de les mines properes de l'Argentada

Bibliografia

- ALTISENT, A. (1974).: *Història de Poblet*, Abadia de Poblet.
- CARRERAS, A. (1981): "La torre de guaita de Castellfolit (Serra de Prades). Notes arqueològiques i planimetria". Butlletí Arqueològic núm 3, Reial Societat Arqueològica Tarraconense, Tarragona, p. 65-99.
- CARRERAS, A.(2006):"A propòsit del poblament de la Conca de Barberà abans del domini comtal (segles V-X), *Aplec de Treballs 24*, (Montblanc), p. 42-72.

Responsable de la fitxa: Antoni Carreras Casanovas. L'Espluga de Francolí, agost 2015.